

Ю. Г. Смоляров, Сумський національний аграрний університет

Досліджено ризики інноваційної діяльності підприємств. Розглянуто класифікацію, зміст і значення ризиків при реалізації інноваційних проектів, проблеми аналізу ризиків та врахування їх впливу при формуванні інноваційної стратегії сільськогосподарського підприємства.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, інноваційна діяльність, ризики інноваційні проекти

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Однією з характерних ознак розвитку вітчизняної та світової економіки останнього часу є зростання невизначеності умов господарювання через ускладнення зовнішнього середовища, агострення конкуренції, обмеженість ресурсів, падіння попиту тощо. Зростання невизначеності породжує ймовірність ризиків, з якими вітчизняні сільськогосподарські підприємства стикаються в процесі реалізації інноваційних проектів.

Впровадження інновацій вітчизняними підприємствами завжди характеризується ризиком, а відмова від інноваційної діяльності може призвести до втрати підприємством своїх позицій. З огляду на це, проблеми дослідження ризиків інноваційної діяльності підприємств набувають особливої актуальності.

Аналіз досліджень та публікацій.

Реалізація інновацій завжди пов'язана з ризиком – можливістю виникнення в процесі реалізації проекту несприятливих ситуацій і їх наслідків. В основі сучасного дослідження теорії і практики ризику інноваційної діяльності лежать фундаментальні роботи таких вчених-дослідників, як Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, Ф. Найт, Й. Шумпетер, А. Пігу, Дж. Нейман, Дж. Сакс, О. Моргенштейн, В. Геєць, Р. Солод, Л. Федулова, С. Ілляшенко, С. Карпенко, О. Лапко, В. Голян. Вагомий внесок у дослідження ризику в аграрному секторі внесли О.Ковтун, С. Наконечний, С. Савіна, В. Чепурко. Поряд із значною кількістю публікацій, деякі аспекти проблеми невизначеності і ризику при впровадженні інновацій в аграрному виробництві в Україні потребують подальшого розгляду.

У працях цих авторів досліджено проблеми ризиків інноваційної діяльності, наведено класифікацію та детальні якісний та кількісний аналізи різноманітних ризиків, висвітлено підходи щодо управління і мінімізації ризиків, розглянуті методи їх моделювання тощо. Слід відмітити, що проблематиці управління ризиками інноваційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах в сучасних умовах через специфіку предмета дослідження не приділено значної уваги вітчизняними науковцями, тому вона потребує подальших досліджень.

Мета роботи. Дослідити основні ризики інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, а також обґрунтувати засади аналізу впливу чинників ризику при формуванні іннова-

ційної стратегії сільськогосподарського підприємства.

З огляду на це основним напрямком досліджень із поставленої проблеми є обґрунтування інноваційної стратегії сільськогосподарського підприємства на основі системи заходів і зниження ризику інновацій.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як доводить історичний досвід теорії та практики господарювання, поняття "ризик" є складним багатофакторним явищем, розкрити природу якого можна лише у взаємозв'язку з такими поняттями, як "невизначеність", "ймовірність", "умови невизначеності", "умови ризику" тощо. В економічному розумінні поняття "ризик" означає втрати (збитки), ймовірність яких пов'язана з наявністю невизначеності (нестачі або недостовірності інформації), а також отриманням зиску чи прибутку, які можливо лише завдяки діям, пов'язаними із ризиком. Негативні наслідки рішень, прийнятих і виконуваних без урахування ризику, можуть виявитись досить болісними для суб'єкта господарювання. Потрібне свідоме, виважене ставлення до ризику, постійне врахування його в щоденній практиці й особливо під час розроблення інноваційної стратегії сільськогосподарського підприємства та відповідному плануванні господарської діяльності. Достовірнішу і повнішу сутність економічного розвитку підприємства дослідники розкривають за допомогою інноваційної функції ризику, яка діє як стимулятор пошуку нетрадиційних рішень проблем підприємцями. Більшість підприємств, компаній досягають успіху, стають конкурентоспроможними завдяки ризикованій інноваційній діяльності яка приводить до більш ефективного виробництва, від якого виграють і підприємці, і споживачі, і суспільство загалом. Дж. М. Кейнс ввів у науку поняття "схильність до ризику" характеризуючи інвестиційні і підприємницькі ризики, одним із перших розпочав класифікувати ризики. Й. Шумпетер пов'язував підприємницьку діяльність із "динамічною невизначеністю", яка породжувалася безперервним розвитком "господарсько-політичного" середовища і науково-технічним прогресом [1]. Ф. Найт уперше висловив думку про ризик як про кількісну міру вартості.

Відповідно до концепції Ф. Найта, ризик – це вимірювана невизначеність: підприємець може "передбачити" або "відгадати" деякі основні параметри (результати, умови) розвитку своєї справи в майбутньому. Підхід Ф. Найта визначає

Вісник Сумського національного аграрного університету

математичну базу для кількісного вимірювання і моделювання ризиків, якою є апарат теорії ймовірності. Розвиток підходів Ф. Найта в галузі чисельної оцінки ризиків знайшов своє продовження в теорії раціонального вибору (Дж. Нейман, О. Моргенштейн), що відіграє найважливішу роль у моделюванні фінансових ризиків [8].

Високий рівень ризику є однією з характерних ознак інноваційних процесів сільськогосподарських підприємств. Управління інноваційною діяльністю є процесом постійного прийняття управлінських рішень на етапах планування, організації, мотивування, контролю і регулювання, які досить часто приймаються в умовах невизначеності.

Високий рівень ризику в інноваційній діяльності підприємств пояснюється тим, що інноваційні рішення, з одного боку, потребують значних витрат коштів, а з іншого – не всі інновації приносять очікуваний економічний ефект підприємству. Великі витрати на дослідження та впровадження можуть ніколи не принести прибутку. Інноваційний продукт, який все ж таки впроваджений на ринок, з одного боку, повинен повернути підприємству затрачені на його розробку кошти, а з іншого – компенсувати також й інші витрати, що були понесені підприємством на так звані невдалі інноваційні проекти, якщо вони існували.

Важливим для управління інноваційною діяльністю є встановлення суті ризиків при впровадженні інновацій, їх класифікації, особливостей їхнього врахування та забезпечення.

Під ризиками у літературі розуміють ймовірність виникнення втрат, недоотримання прибутків, небажаного розвитку середовища функціонування, відхилення від установлених цілей тощо [3, с. 150]. З огляду на інноваційні проекти ризик можемо також окреслити як ситуацію, за якої майбутні умови господарювання неможливо чітко передбачити, натомість можна говорити лише про ймовірність настання тієї чи іншої події. Сучасні інструменти ризик-менеджменту надають змогу підприємствам виявляти ризики, їх оцінювати, а також певною мірою контролювати.

Аграрні підприємства піддаються найбільшому в порівнянні з іншими галузями народного господарства впливу факторів, що призводять до виникнення ризиків. Існують різноманітні класифікації ризиків, серед яких слід виділити класифікацію в залежності від сфер виникнення. При цьому виділяють чотири основні сфери виникнення ризиків: економічну, політичну, природну і соціальну.

Економічна сфера об'єднує ризики, безпосередньо пов'язані з господарською діяльністю підприємства і регульовані ринковим середовищем: виробничі, реалізаційні, фінансові, інноваційні, інформаційні, цінові, страхові. Політична сфера – це ризики, що виникають під впливом політичних

змін і конфліктів, з незалежних від господарюючого суб'єкта причин.

В природній сфері це: погодні ризики – можливість понести збитки із-за зміни погодних умов; екологічні ризики – пов'язані з імовірністю втрати грошових коштів у результаті погіршення стану навколишнього середовища; біологічні ризики – пов'язані з біологічною природою рослин і живих організмів, що використовуються в сільському господарстві.

Ризики, що виникають в соціальній сфері, притаманні всьому народному господарству і безпосередньо пов'язані з економічною і політичною ситуацією в країні

Аграрна галузь – одна з ключових і життєво важливих галузей суспільного виробництва та водночас – одна з найбільш ризикових галузей економіки. Аграрне виробництво в силу своєї специфіки має всі перераховані ризики. Це підтверджує те, що аграрна галузь діяльності сама нестійка і малоприваблива для потенційних інвесторів, оскільки відтворювальний процес пов'язаний з природно-кліматичними та біологічними чинниками. Одночасно аграрне виробництво займає важливу роль в економіці України. Це підтверджує необхідність розвитку аграрної галузі, що можливо на основі застосування новітніх технологій виробництва на основі інноваційних підходів, що пов'язано з ризиками

В зв'язку з вищевикладеним, глибокий аналіз і облік ризиків важливий при прийнятті рішень в процесі розробки та впровадження інноваційних проектів на сільськогосподарських підприємствах.

Інноваційна діяльність повинна базуватися на науково-обґрунтованому забезпеченні управління інноваційною діяльністю, основою якого є стратегія інноваційної розвитку сільськогосподарського підприємства, що дасть змогу досягти поставлених цілей інноваційного розвитку. Визначення основних напрямків інноваційної розвитку підприємства, з врахуванням можливих ризиків, дозволяє обрати інноваційні проекти, які забезпечать зростання і ефективність сільськогосподарського виробництва.

Інноваційні ризики – це результат специфічної сфери діяльності, що характеризується низкою особливостей, які необхідно враховувати у процесі управління інноваційних проектів. До таких особливостей варто віднести [4, с. 85]:

- розтягненість інноваційних проектів в часі (для окремих проектів проектний цикл може тривати роки);

- досить часто до реалізації інноваційних проектів залучають велику кількість учасників (кредитори, інвестори, замовники, консультанти, проектувальники, страхувальники тощо);

- інноваційні проекти часто мають комплексний характер, тобто поєднує різні види діяльності

(наукової, технічної, фінансово-кредитної, страхової тощо).

Ризики інноваційної діяльності в аграрній сфері можна розглядати у двох аспектах. По-перше – як можливість виникнення загроз для підприємства, по-друге – як наслідки, яких ці загрози можуть завдати. Найбільш небезпечними для підприємств можна вважати ті загрози, які можуть мати сильний потенційний вплив на результати інноваційної діяльності та для яких одночасно існує досить висока ймовірність їх настання. Істотною загрозою для підприємств можуть бути також події, ймовірність настання яких є порівняно невеликою, однак у випадку їх виникнення вони можуть завдати серйозних негативних наслідків для підприємства. Останні значно менше уваги можуть звертати на ті загрози, наслідки яких не є істотними, а ризик їх виникнення – невеликий.

Досліджуючи ризики важливо виділити групу ризиків, які можуть бути застраховані. За певних ризикових подій інвестор має підстави сподіватися на відшкодування втрат, пов'язаних з цим ризиком. До ризиків, які піддаються страхуванню, належать: прямі майнові збитки, пов'язані з перевезеннями, роботою обладнання, поставкою матеріалів; непрямі збитки, спричинені демонтажем і переміщенням пошкодженого майна; ризики, що підлягають обов'язковому страхуванню (від нещасних випадків на виробництві, від захворювань, від пошкодження майна, від викрадання транспортних засобів).

Розвиваючись на основі інновацій і беззаперечно йдучи на ризик, підприємство, щоб домогтися зниження ризику, змушене вдосконалювати свою виробничу базу, систему матеріально-технічного забезпечення, оптимізувати структуру виробництва, адаптуючи їх до змін (очікуваних або фактичних) ситуацій на ринку. В цьому аспекті кожна успішно реалізований інноваційний проект розширює адаптаційні ринкові можливості підприємства до змін зовнішнього середовища.

Надзвичайно важливо окремо досліджувати внутрішній ризик підприємства-інноватора, величина якого визначається особливостями організації управління та функціонування підприємства. Так, наприклад, наявне устаткування, технологічне оснащення, виробничі площі, місце розташування існують об'єктивно, однак їх стан, ступінь резервування, використання та інше залежить від суб'єктивних чинників. До основних чинників внутрішнього інноваційного ризику належать:

- система управління і ступінь її гнучкості;
- ступінь узгодження інтересів керівників, фахівців, робітників, і власників підприємства-інноватора;
- резервування виробничих площ, виробничі потужності та їх гнучкість;
- технології, що використовуються в виробництві;

- система підготовки і перепідготовки кадрів; структура кадрів за рівнем освіти, кваліфікації та за віком; форма господарювання і форма власності;

- фінансова стійкість; забезпеченість ресурсами і т.д.

Забезпечення певної передбачуваності в інноваційній діяльності в аграрній сфері є однією зі складних проблем, тому що часто досить значні витрати можуть дати нульовий результат через значний ризик, оскільки ризик визначається як стан знань, коли відомі один або декілька варіантів по кожній альтернативі і коли ймовірність реалізації кожного результату відома особі, що приймає рішення. Виходячи з того, що невід'ємною характеристикою інновацій є підвищений ризик, то першорядним завданням будь-якого інноваційно-активного підприємства є управління ризиками. Від успішності його рішення в рамках адекватно побудованої системи ризик-менеджменту залежать результати реалізації всього інноваційного проекту.

Узагальнення літературних джерел [5,6,7,8] дає змогу виділити такі етапи управління ризиками інноваційної діяльності підприємств:

- виявлення можливих інноваційних ризиків;
- визначення ймовірності виникнення кожного такого ризику;
- оцінка наслідків ризику;
- визначення способів реагування на виявлені та оцінені ризики.

Ідентифікація ризиків реалізації інноваційного проекту полягає в усвідомленні того, які події можуть мати негативний вплив на проект, тобто визначення потенційних джерел інноваційного ризику. Перелік таких негативних подій повинен бути вичерпним, тобто має охоплювати усі потенційні ризикові події, які можуть настати, незалежно від наслідків цих подій чи від їх ймовірності настання. Такий перелік повинен уточнюватися протягом усього періоду реалізації інноваційного проекту.

На першому етапі управління ризиками інноваційної діяльності важливо виділити види інноваційних ризиків залежно від наслідків, які вони можуть мати для підприємства-інноватора у процесі безпосередньої реалізації інноваційного проекту. Зокрема, істотний вплив на інноваційні проекти підприємства можуть чинити так звані ризики мікросередовища, до яких належать:

- організаційні ризики (неефективна стратегія інноваційної діяльності підприємства, незадовільна організація роботи підрозділів, які займаються інноваційними розробками, неефективно побудовані канали поширення інформації в процесі інноваційної діяльності, можливі конфлікти в процесі реалізації інноваційних розробок, тощо);

- маркетингові ризики (неефективний підбір відповідних маркетингових стратегій пропагування та впровадження інновацій);

- продуктові ризики (неефективний підбір відповідних технологій, постачальників ресурсів, підрядників, неякісно організована система управління запасами тощо);

- фінансові ризики (брак необхідних для реалізації інноваційних проектів коштів, погіршення фінансового стану підприємства, складність одержання зовнішніх позик для фінансування інноваційних проектів тощо);

- ризики управління персоналом (неспроможність штатних працівників підприємства самостійно реалізувати інноваційний проект, плінність кадрів, неефективна система мотивування працівників, які задіяні у процесі інноваційної діяльності тощо).

Важливим елементом процесу управління ризиком інноваційної діяльності є визначення способів реагування на виявлені та оцінені ризики. У теорії та практиці [2] найбільш поширеними методами реагування на ризики є:

- уникнення інноваційних ризиків, найчастіше через усунення причини таких ризиків (наприклад, придбання прав власності на готові інноваційні розробки, залучення до реалізації інноваційного проекту кваліфікованого підрядника тощо);

- прийняття інноваційних ризиків, яке може бути як пасивним (коли свідомо приймаються ті ризики, які мають низький рівень негативного впливу на реалізацію інноваційного проекту), так і активним (коли розробляється план дій у випадку настання ризиків, що загрожують інноваційному проекту);

- оптимізація (зниження) ступеня інноваційних ризиків (наприклад, через створення відповідних резервів, страхування ризиків тощо).

Розглянуті питання пов'язані з ризиками в інноваційній діяльності сільськогосподарських підприємств показують на необхідність теоретичного обґрунтування та розробки методики управління ризиками в процесі впровадження інновацій.

Під управлінням ризиками інноваційної діяльності розуміється сукупність дій, які сформовані на основі принципів, методів та інструментарію прийняття управлінських рішень із урахуванням критеріїв ефективності, що дає змогу знизити ризики інноваційної діяльності, підвищити ефективність інноваційних проектів.

В управління інноваційною діяльністю головною задачею вибору ефективної інноваційної стратегії являється отримання достовірної оцінки проекту. Стратегія як функція цілей, потребує кількісного та якісного аналізу запланованих нововведень, який може бути здійснений за допомогою апарату формалізації прийняття управлінських рішень.

Невизначеність середовища та умов реалізації інноваційної діяльності висуває особливі вимоги щодо моделювання інноваційних процесів, оскільки вибір оптимальної стратегії інноваційного розвитку проходить в умовах наявності багато альтернативних ситуацій, кожна з яких являє собою послідовність можливих сценаріїв розвитку в залежності від запланованих інноваційних перетворень.

Важливим при розробці стратегії інноваційного розвитку є визначення істотних ризиків, найбільш можливих, що істотно впливають на результати проекту, та найбільше ризикових ситуацій, що впливають на проект у цілому.

Аналіз ризиків інноваційної діяльності полягає в розробці прогнозу виникнення й розвитку ризикових ситуацій у процесі інноваційної діяльності

Оцінювані параметри ризику інноваційної діяльності можуть бути наведені як у кількісній, так і в якісній формах. Кількісний підхід заснований на використанні числових оцінок та показників, які можна формалізувати та представити економіко-математичними моделями. Якісні параметри ризиків становлять основу формалізованого опису сутності ризикової ситуації, що виникає у процесі інноваційної діяльності.

Відзначимо, що виявлення існування конкретних ризиків, аналіз їх проявів на прогнозній результативності інноваційного проекту дозволить виділити у найбільш вагомій з них і продовжити подальшу роботу з вивчення можливостей реалізації розроблених антикризових заходів.

Вищезгадане дозволяє сформулювати основні засади аналізу ризиків при формуванні інноваційної стратегії розвитку:

- визначити критерії й межі ризиків;
- сформулювати систему показників ризиків і порядку їхнього контролю;
- установити фактори ризику й механізм їхнього впливу на інноваційну діяльність;
- визначити перелік можливих ризикових ситуацій;
- здійснити моделювання динаміку ризикових ситуацій у просторі й у часі;
- оцінити можливість і наслідки виникнення ризикових ситуацій до й після вживання заходів щодо керування ризиками;
- розробити ефективні (оптимальні) заходи щодо управління ризиками інноваційної діяльності;
- розробити план управління ризиками інноваційної діяльності.

Після з'ясування, які ризикові ситуації можуть відбутися в процесі інноваційної діяльності й оцінки їхньої можливості та ваги наслідків виникає проблема, як узагальнити ці ризики в єдину оцінку. Для її рішення можливо використання інтегрального показника з застосуванням крите-

рію ефективності запланованого інноваційного проекту.

Отже, виникає потреба в розробці методології, яка дозволить обґрунтувати вибір оптимального стратегічного рішення інноваційної діяльності сільськогосподарського підприємства в умовах ризиків. врахує багатокритеріальну сутність інновацій, дозволить оптимізувати процес планування та вибору серед ряду альтернатив проекту для реалізації на основі оцінки критерію його ефективності в умовах невизначеності та ризиків.

Висновки. Поняття ризику практично охоплює всі напрями інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Це свідчить про те, що ефектвне функціонування інноваційної моделі економі-

чного розвитку сільськогосподарського підприємства в умовах ризиків повинно опиратися на науково-обґрунтоване забезпечення управління інноваційною діяльністю, що дасть змогу досягти поставлених цілей інноваційного розвитку.

З огляду на це основним напрямком досліджень із поставленої проблеми є розробка методології та рекомендацій з прогнозування параметрів інноваційних проектів з урахуванням впливу чинників ризику в комплексі з розробленням системи заходів зі зниження ризику інновацій. Це дозволить в значній мірі знизити можливі витрати, обумовлені несприятливими умовами здійснення нововведень, що сприятиме підвищенню інноваційної привабливості сільськогосподарських підприємств.

Список використаної літератури:

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития / Й.А. Шумпетер / – М.: Изд-во "Прогресс", - 1982. – С. 76-102.
2. Стадник В.В. Інноваційний менеджмент : навч. посібн. / В.В. Стадник, М.А. Йохна / – К.: Вид-во "Академвидав", - 2006. – 464 с.
3. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Теоретичні та прикладні засади менеджменту / О.Є., Кузьмін, О.Г. Мельник / . навч. посібник. – 2-ге вид. [перероб. і доп.]. – Львів: НУ "Львівська політехніка", "Інтелект-Захід", - 2003. – 352 с.
4. Кобиляцький Л.С. Управління проектами: навч. посібник/ Л.С.Кобиляцький / – К. : МАУП.- 2002. – 200 с.
5. Гриньов В.Ф. Инновационный менеджмент : учебн. Пособие/ В.Ф. Гриньов // . – 2-ое изд. – К. : МАУП, 2001. – 152 с.
6. Ілляшенко С. М. Економічний ризик / С. М. Ілляшенко / Навчальний посібник. 2-е вид., доп. перероб. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 220 с.
7. Покотилова В.І. Система управління ризиками інноваційної діяльності / В.І. Покотилова // Економіка АПК.- № 2 - 2009 - С. 42-46.
8. Стадник В.В. Інноваційний менеджмент : навч. посібн. / В.В. Стадник, М.А. Йохна / – К. : Вид-во "Академвидав", 2006. – 464 с.

Исследованы риски инновационной деятельности предприятий. Рассмотрена классификация, содержание и значение рисков при реализации инновационных проектов, проблемы анализа рисков и учета их влияния при формировании инновационной стратегии сельскохозяйственного предприятия.

Researched the risks of innovation activity. Considered classification, meaning and significance of risk in innovation projects, problems of risk analysis and taking into account their influence in formation of innovation strategy of agricultural enterprises.

Дата надходження до редакції: 1.05.2013

Рецензент: д.е.н., професор Чупис А.В.

УДК 330.341.1:631,1

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ НА ФОРМУВАННЯ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

В. М. Жмайлов, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

К. В. Блюмська-Данько, аспірант, Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена діагностиці процесу впливу інноваційного маркетингу на формування асортиментної політики підприємства з подальшою розробкою шляхів вдосконалення. Автором проведено аналіз теоретико-методичних напрацювань в сфері товарної політики інноваційного маркетингу; дослідження стану розвитку окремих аспектів маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема товарної політики; розробка конкретних пропозицій.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи

практичними завданнями. Аграрний сектор України є однією з ключових галузей економіки,